

АНА

Көк темір киінген қалың жау бірнеше қаланы құрсаудай қоршап алып, қамап тұрды. Түн сайын жағылатын от қап-қара қараңғылық ішінен сансыз қызыл көздерімен қаланың қорғанына қарайтын еді. Қызыл көздері қалаға қарап сүйсініп жалындады. Оттың бұлай, андығандай ылғи жанып тұруы қаланы ойға батырды.

Қала халқы қорғаннан жау құрсауының жыландай жиырылғанын, от айналасында жаудың қап-қара көлеңкелерінің ойнағанын көріп тұрды. Жаудың бабындағы аттарының кісінегені, қару-жарақтарының күнгірі, қарқылдаған күлкілері естіліп тұрды. Жеңуіне күмәні жоқ жаудың қуанышты әндері қалаға айқын келіп тұрды. Жаудың күлкісі мен әнін естуден ауыр не азап бар?

Қалаға су беріп тұрған барлық бұлақтарға жау өлексе тастады, үзім бауларын күйдіріп жіберді. Даланы таптап тастады, бау ағаштарын қырып салды. Сөйтіп, барлық беті ашылып қалған соң, қалаға жаудың доп-зеңбіректері шойын мен қорғасын себе бастады.

Соғыстан қажыған аш қол тар көшелерде тұнжырап жүріп жатты. Үйлердің терезедерінен жаралылардың ыңқылы, жанталасқан сандырағы, әйелдердің Аллаға сиынып сақтанғаны, балалардың шулап жылағаны тасыған судай далаға төгіліп тұрды. Халық үрейі ұшып, күбірлеп қана сөйлесіп, бірінің сөзін бірі бөліп: «Жау от қойған жоқ па?» – деп тақақтап, тыңдап тұрды. Әсіресе, түндерде, тым-тырыста ыңқыл мен жылау шуы ашығырақ-ашығырақ шыққанда, алыстағы таулардың үңгірлерінен қаракөк көлеңкелер еңбектеп шығып, жаудың қолын басып, жасырынып, қаланың қирап жатқан қорғанына қарай бет алғанда, таулардың сорайған қара тістерінің үстінде өткір қылыш дал-дұл қылған мыс қазандай болып ай туғанда,

әсіресе осындай түндерде өмір үміті біржола үзілгендей болатын еді.

Ешқайдан күткен жәрдемі болмай, бейнеттен, аштықтан қажыған халық күн санап үмітінен айрылып, кеудесін қорқыныш кеулеп, анау айға, таудың сорайған тістеріне, үңгірлердің қап-қара аранына, шулап жатқан жаудың қолына қарайтын еді: бұлардың бәрі оларға өлімді ойлататын еді. Жалғыз жұлдыздар оларды жұбатып, жылы жүзбен жарқырайтын еді. Халық қорқып, отты үйде тұтата алмағандықтан, көшелерді қоп-қою қараңғылық басып кетті. Сол қараңғылықта өзеннің тереңінде жүзген балықтай, басына қара жамылған бір әйел үнсіз ғана бара жатты. Халық оны көріп, бірінен-бірі сұрады:

– Ананың өзі ғой?

– Иә, сол.

Көрген халық оның бетіне келе алмай, қақпалардың астына жасырынып қалды. Болмаса, төмен қарап, жанынан жүгіріп өтіп кетті. Жалғыз-ақ, қарауылшылардың бастықтары былай деп сақтандырды:

– Тағы көшеге шықтыңыз ба, донна Марианна! Байқаныз, мұндай уақытта оққа ұшу оңай. Кім жазалы екенін ешкім тексермейді де...

Ірілікпен басын жоғары көтеріп жіберіп, кідіріп, күте қалды. Бірақ қарауылшылар не оған бата алмады, не әйелге қол көтеруді өздеріне ар көрді, қалайда өте берді. Қазалы адамдар өлексені айналып өткендей, әйелді алыстан айналып өтіп жатты. Әйел қаланың барлық бақытсыздығынан жаралған мылқау бір қара болып, қараңғылық ішінде көшеден-көшеге жылжып, жапа-жалғыз жүре берді. Оның артынан қалмай қасіретті үндер еңбектеп бірге жүрді: ыңқыл, жылау, жырау, жауды жеңу үмітінен айрылған қолдың тұнжыраған күбірі.

Азамат һәм ана еді бұл әйел. Ана ұлы мен ұлты туралы ойлап жүр еді: қаланы қиратып жатқан қолдың бастығы оның ұлы еді. Қайғысы жоқ қатал ұл. Жуырда ғана бұл ана анау ұлына, өзі туып-өскен һәм ұлын тауып, өсірген тұрағы – қаласының халқына көмек үшін өзі салған қорған деп, өзінің ұлтына берген бағасыз сыйы деп қарайтын еді. Үзілмейтін ұзын сансыз жіптермен ананың жүрегі – ескі тастарға, бабалары үйлер салған, қаланың қорғанын қалаған ескі тастарға, туған-туысқандарының сүйегі жатқан жерге, ұлтының ертегілері, жырлары, үміттеріне – ананың жүрегі берік байланған еді. Ананың сол жүрегі жақын адамын жоғалтып, жылауда еді. Жүрегі таразы сықылды еді. Бірақ ұл махаббаты мен ұлт махаббаты екеуін күндіз-түні салмақтап, қайсысы ауыр, қайсысы жеңіл екенін біле алмады. Ана осы халде түндер бойы көше кезіп жүре берді! Танымаған адамдар қара жамылған ананы «бәрімізге жақындаған өлімнің өзі ғой» деп қорқысты, таныған адамдар ұлтын сатқан ұланның анасынан әдейі аулақ жүрді.

Бір уақытта қалың қорғанның түбінде бір мылқау түкпірде ана екінші бір әйелді көрді: бір өліктің басында шөкелеп, жердің төмпешігіндей қозғалмай, қасіретті жүзбен жұлдыздарға қарап дұға оқып отыр екен. Оның төбесінде, қорғанның үстінде, қарауылшылар ақырын ғана күбірлесіп, мылтықтың оқтары қорғанның тас тістерін тістеп, тістерін шықырлатқандай.

Ұлтын сатқан ұланның анасы сұрады:

– Ерің бе?

– Жоқ.

– Аға-інің бе?

– Балам. Ерім өлгелі он үш күн болды. Мынау бүгін...– деді де, өліктің анасы тағдырға разы болған түрмен айтты:– Мәриям ана бәрін біледі. Бәрін көріп тұр. Мен оған шүкіршілік қыламын.

– Не үшін?– деп сұрады бірінші әйел.

Анау жауап берді:

– Ұлым ұлты үшін құрбан болып отыр. Бұрын менің көңілімде күмән бар еді. Өз елінің үстіне бастап жау алып келіп, әрі Құдайдың, әрі адамның дұшпаны болған, жел өмірдің ғашығы, жел көңіл Марианның ұлындай менің ұлым да жел өмір, атақ үшін елін сатып кете ме деп қорқушы едім. Нәлет жаусын Марианның ұлына! Оны көтерген ананың құрсағына нәлет жаусын!

Марианна бетін жапты да, шығып кетті. Ертеңіне ертемен қаланы қорғап тұрған қолға барды да айтты:

– Менің ұлым сендерге жау болып кеткені үшін не мені өлтіріңдер, болмаса қақпаны ашындар, мен ұлыма кетейін...

– Сен азаматтығың бар әйелсің, туған жер саған қымбат болуға тиісті. Сенің ұлың біздің жауымыз болса, сенің де жауың.

– Мен анамын. Ұлымды сүйемін. Ұлымның мұндай болғанына өзімді кінәлі деп білемін.

Қорғаушы қол біраз кеңесті де, мынадай сөзге келді:

– Ұлыңның күнәсі үшін сені өлтіруіміз адамшылыққа жатпайды. Сенің қасіретіңнің ауыр екенін де шамалаймыз... Бірақ мынау қалаға сенің кепілдікке де керегің жоқ. Ұлың сені керек қылмайды ғой, ол малғұн сені ұмытқан шығар. Күнәнді өзің мойныңа алсаң, сол жаза саған жазалыққа татыр. Бізге өлімнен де ауыр көрінеді бұл жаза.

– Иә, ауырырақ...– деді ана.

Қол қақпаны ашып, әйелді қаладан шығарып жіберіп, оның туған жерінде, өзінің ұлы қанға тұншықтырған туған жерінде, қалай кетіп бара жатқанына қарап қалды. Ана аяғын зорға көтеріп аттап, ақырын ғана кетіп бара жатты. Жолшыбай қаланы қорғап қаза тапқан ерлердің өліктеріне тәжім қылып, қирап жатқан түрлі қару-жарақты аяғымен жеркене теуіп жіберіп бара жатты, ананың бәрі-ақ

қан төгетін қаруды жек көріп, жаудың қолын қайтаратын қаруды ғана қабыл көреді ғой.

Ана шапанының астына толық бір кесе су тығып алып бара жатқандай, қаттырақ бассам, суды шайқап төгіп алармын деп қорыққандай болып, ақырын бара жатты. Алыстаған сайын кішірейе берді. Қорғаннан қарап тұрған қолға қаладан үмітсіздік, қасірет сол әйелмен бірге шыққандай көрінді.

Ана орта жолға жеткен соң, басындағы бүркенгенін алып, қалаға ұзақ қарап тұрғанын қол көрді.

Жаудың қолы далада келе жатқан жалғыз қараны байқаған соң, бірнеше адам сақтықпен оған қарсы жүрді. Келіп, кім екенін, қайдан келе жатқанын сұрады.

– Сендердің қолбасшыларың – менің ұлым, – деді ана.

Бұл сөзге қолдың біреуі де күмән қылмады. Қол ананы ертіп алып, жолшыбай оның ұлының ақылдылығын, ерлігін көтеріп мақтап отырды, ана басын иместен тындап бара жатты. Бірақ таңданған жоқ, оның ұлының өзі солай болуға тиіс еді ғой.

Ана ұлына келді. Тумастан тоғыз ай бұрын білген ұлына, ылғи ғана жүрегіндей тербеткен ұлына келді. Келсе, ұлы жібек пен барқытқа, қару-жарақ, асыл тастарға көмілген. Дұрыс, осылай болуға тиісті еді. Ана ұлын ылғи түсінде де осылай көруші еді: бай, атақты, жалпы халыққа сүйкімді.

– Ана, – деді ұл, анасының қолын сүйіп, – менің ісімді мақұлдағаның ғой, сен келдің. Енді мынау малғұн қаланы күні ертең аламын...

– Өзің туған қалаңды... – деп есіне салды ана.

Жортқанда ылғи жолы болып жүргеніне есірген, зор атаққа сусаған ұлан жастықтың жүгенсіз жалынымен жалындап сөйлеп берді:

– Мен жаһан үшін туғанмын. Жаһанды таң-тамашаға қалдыру үшін туғанмын. Мына қаланы мен сен үшін ғана

аяп тұр едім. Болмаса, бұл қала аяғыма кірген шөгірдей, бақытқа, атаққа бара жатқан жолымды бөгеп тұр еді. Енді таң атсын!– Қайсарлардың ұясын киратайын...

– Әрбір тасы сенің бөбек күніңді білетін, әлі күнге ұмытпаған ұяны...– деді ана.

– Тастар мылқау ғой. Ол тастарға адамзат тіл бере алмаған болса, мен барлық тауға тіл берем. Тау-тасқа өзімді мақтатып, күңіреніп қоям. Менің тілейтінім осы...

– Елді қайтесің?– деп сұрады ана.

– А-а-а, елді ұмытқан жоқпын. Анам, маған да ел керек, ердің ерлігі ғана есінде қалады ғой...

– Ер деген кім? Өлімге ерік бермей, өмір құрған, өлімді жеңген адам, сол – ер!– деді ана.

– Жок!– деді ол,– құрушы адам ер болса, қиратушы да ер... Өзің ойлашы, Рим шаһарын Ромул салды ма, Еней салды ма, біз оны білмейміз. Ал енді Аларих сықылды Римді қиратқан ердің аты бізге айқын белгілі...

– Ол ерлердің, болса, ауызда өшіп бара жатқан аты ғана бар. Римнің өзі көз алдымызда әлі тұр ғой,– деп есіне салды ана.

Ұлы мен ана күн батқанша осылай сөйлесті. Бірақ уақыт озған сайын ұлының ананың сөзін бөлуі сирей берді, анасы да төмен иіле берді.

Ана – жаратушы, құрушы. Ана – қорғаушы. Ананың алдында қиратуды, бұзуды айту оған қарсы сөз айту болып табылады. Ұлан мұны білмеді. Ананың Тәңір берген қасиетін жоққа шығарды.

Ана – ылғи өлімге қарсы. Кімде-кімнің болса да үйіне өлім кіргізген адам – ананың жауы.

Жүректі өлтіретін атақтың салқын сәулесі көзін қаптаған ұлан мұны көрмеді. Өзі құрған, өзі қорғаған өмірге біреу қастық қылса, ананың қатал, бір-ақ есті аң болып кетуін де ұлан білмеді.

Басын бұғып отырған ана қолбасының қымбатты ша-тырының етегінен қаланы көрді. Қазір соны қиратпақ болып отырған бөбектің бойына біткен шағындағы тәтті минутын өткізген, осы бөбектен босанғандағы бейнеттерді кешірген қаланы көрді.

Қаланың қорғанына, мұнараларына күннің қызыл сәулелері қан төгіп тұрғандай еді. Қала бір жаралы жандай, оның сансыз жараларынан қызыл қан шапшып тұрғандай еді. Уақыт озды. Қала өліктей қарая берді. Қаланың үстінде, аспанда өлікке жаққан шырақтай жұлдыздар жағылды. Жаудың көзіне түспесін деп қорқып, от жақпаған қараңғы үйлерді, қараңғылыққа, сасық иіске, өлім күткен адамдардың күбіріне толған көшелерді – ана бәрін көрді, бәрін. Туған ел, туған жер ананың аузынан не шығар екен деп, бәрі көшіп оттың алдына келгендей болды. Ана енді өзін барлық ұлтының анасы деп сезді.

Таудың қара қияларынан бұлттар сырғып түсіп, өлімге байланған қалаға қанатты қалың жылқыдай шабуыл жа-сады.

– Егер түн қолайлы – қараңғы болса, біз, бәлки, осы түнде-ақ қаланы шабармыз. Күндіз қару-жарақ жарқылдап көзді шағылдырғанда, күн шақырайып тура көзге қарап тұрғанда, кісі өлтіру қолайсыз болады,– деді ұлы, қылышын жалақтатып.

Анасы айтты:

– Мұнда кел. Басыңды менің көкірегіме қой да, өзіңнің бөбек күніңді, қайырымды, қайғысыз болғаныңды, жұрт-тың бәрінің сені жақсы көргенін есіңе түсіріп жатып, тынық...

Ұлы ананың тілін алып, тізесіне жатып, көзін жұмды.

– Мен атақты сүйемін және мені осындай қылып тап-қаның үшін сені ғана сүйемін...

– Әйел сүймейсің бе?– деп сұрады анасы, басын төмен бүгіп.

– Әйел деген көп қой. Бірақ тәттіден тез шыққан сықылды адам әйелден тез безіп кетеді ғой.

Ананың ең соңғы сұрағаны:

– Сен балаң болуын тілейсің бе?

– Баланың керегі не? Біреуге өлтірткізу үшін бе? Мен сықылды біреу балаларымды өлтірмекші. Ол маған ауыр болады ғой. Ол уақытта мен қартайып, қуатым кеткен болам. Олардың кегін ала алмаспын.

– Сен сұлусың, ұлым, бірақ нажағай сықылды сенің де жемісің жоқ,– деді күрсініп.

Ұлы күлімсіреп:

– Иә, нажағайдай...– деді.

Деді де, анасының көкірегінде кішкене бөбектей қалғып кетті. Сол уақытта ұлын қара шапанымен жауып, жүрегіне пышақ сұғып алды. Ұлы селк етті, сол сағатта өлді. Ұлының жүрегінің қай жерде соғып тұратынын білетін ана ғой ол. Баласының өлігін қажыған қарауылшыларға қарай домалатып жіберіп, қалаға қарап былай деді ана:

– Ұлт үшін ананың қолынан келетін істі түгел істедім. Өзімнің ұлымның жанында қалдым мен... Екінші ұл табу уақытынан өткенмін. Менің өмірім енді ешкімге керегі жоқ.

Ұлының жылы қаны, дұрысы, өзінің жылы қаны суынбаған әлгі пышақты ана енді өзінің кеудесіне қадады. Қадағанда, дәл жүрекке қадады. Ауырған жүрекке дәл қадау оңай болмақ...